

**Materiały
do dyskusji
po projekcji
filmu**
Winny z założenia

I. Domniemanie winy czy domniemanie niewinności

Co to jest **domniemanie niewinności**?

Domniemanie niewinności oznacza, że każda osoba (oskarżona) jest niewinna, dopóki wina nie zostanie jej udowodniona.

Założeniem tej zasady jest domniemanie uczciwości każdego człowieka, chyba że dowiedziona zostanie jego nieuczciwość.

To standard prawny i cywilizacyjny współczesnych państw prawa.

Zasada domniemanie niewinności nie ulegała zmianom, nawet pomimo zmiany systemu politycznego i reform w prawie.

To jedna z czołowych zasad procedury karnej. Naruszenie tej zasady oznacza, że postępowanie jest nieważne.

To zasada gwarantowana zarówno przez prawo krajowe poszczególnych państw, jak i przez prawo międzynarodowe.

Domniemanie niewinności to domniemanie prawne wrzuszalne, które można obalić jedynie poprzez wydanie wyroku skazującego lub wyroku warunkowo umarzającego postępowanie.

Ale czym jest **domniemanie** i czym jest **wina**?

× Co to jest domniemanie?

Domniemanie to szczególny, ustalony przez ustawodawcę rodzaj reguły dotyczący ustalenia faktów. Zaadresowane jest do organu stosującego prawo i nakazuje uznawać jakiś stan faktyczny dopóki nie zostanie udowodnione, że ma miejsce stan przeciwny. Ciężar tego dowodu spoczywa na tym, kto ten stan kwestionuje.

× Co to jest wina?²¹

Wina jest stanem przeciwstawnym do niewinności. Stanowi podstawę odpowiedzialności i nieodzowny element struktury każdego przestępstwa. Jest zagadnieniem fundamentalnym dla prawa karnego. Zgodnie z zasadą *nullum crimen sine culpa* – nie ma przestępstwa bez winy, czyli

¹ Obecnie obowiązujący w Polsce kodeks karny nie zawiera definicji pojęcia winy. Podstawę odpowiedzialności karnej jednak opiera na normatywnej teorii winy (jeżeli sprawca narusza przepisy, to można mu przypisać winę). Kodeks karny z 1969 r. posługiwał się pojęciami winy umyślnej i nieumyślnej, natomiast Kodeks karny z 1997 r. uznał umyślność i nieumyślność za znamiona czynu zabronionego, a nie za formy winy: czyn zabroniony może charakteryzować się zamiarem jego realizacji (przestępstwo umyślne) albo brakiem takiego zamiaru, przy naruszeniu obowiązujących zasad ostrożności (przestępstwo nieumyślne).

kara nie może zostać orzeczona bez stwierdzenia winy sprawcy.

Wina jest stosunkiem psychicznym sprawcy do czynu i polega na wadliwości, z punktu widzenia prawa, procesu decyzyjnego sprawcy, czyli wyborze z katalogu możliwych zachowań zachowania sprzecznego z obowiązującą w danym społeczeństwie normą postępowania.

× Kilka słów o historii

Początki zasady domniemanie niewinności sięgają czasów rzymskich, postępowano wówczas wg tzw. zasady domniemanie dobrej wiary (łac. *praesumptio boni viri*). Zasada domniemanie dobrej wiary (domniemanie przyzwoitości każdego obywatela) zakładała, że oskarżony postępował zgodnie ze swą najlepszą wiedzą i bez złych intencji. Założenie to przestawało obowiązywać, jeżeli została dowiedziona jego nieuczciwość. Można zasadę tę rozumieć szerszej – jako domniemanie przyzwoitości człowieka.

Obecnie przyjmuje się, że domniemanie uczciwości każdego człowieka jest regułą ogólną, która przeradza się z chwilą wszczęcia postępowania przygotowawczego w jej szczególny rodzaj – zasadę domniemanie niewinności.

Za normę prawną została uznana w 1789 r. w czasie Wielkiej Rewolucji Francuskiej.

„Nikogo nie można nazwać przestępcą, dopóki nie zapadnie wyrok skazujący, społeczeństwo nie może zaś pozbawić oskarżonego swej ochrony do czasu, aż zapadnie decyzja, że pogwałcił on umowy, na mocy których udzielono mu tej ochrony” Cezary Beccaria (1738-1794)

Źródła zasady domniemanie niewinności

PRAWO KRAJOWE

Zasada domniemanie niewinności została zapisana w Konstytucji RP. Znajduje się w rozdziale II Wolności, Prawa i Obowiązki Człowieka i Obywatela

Art. 42 ust. 3 stanowi, że *każdego uważa się za niewinnego, dopóki jego wina nie zostanie stwierdzona prawomocnym wyrokiem sądu.*

Podobnie stanowi Kodeks Postępowania Karnego: *Oskarżonego uważa się za niewinnego, dopóki wina jego nie zostanie udowodniona i stwierdzona prawomocnym wyrokiem (art. 5 § 1 k.p.k.).*

PRAWO MIĘDZYNARODOWE

Art. 11 ust. 1 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka stanowi, że: *Każdy człowiek oskarżony o popełnienie przestępstwa ma prawo, aby uznawano go za niewinne-*

go dopóty, dopóki jego wina nie zostanie mu udowodniona zgodnie z prawem podczas publicznego procesu, w którym miał wszystkie gwarancje konieczne dla swojej obrony.

Art. 14 ust. 2 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych przewiduje, że: *Każda osoba oskarżona o popełnienie przestępstwa ma prawo być uważana za niewinną aż do udowodnienia jej winy zgodnie z ustawą.*

Art. 6 ust. 2 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka potwierdza, że: *Każdego oskarżonego o popełnienie czynu zagrożonego karą uważa się za niewinnego do czasu udowodnienia mu winy zgodnie z ustawą.*

× **Dlaczego zasada DOMNIEMANIA NIEWINNOŚCI jest ważna i jakie są jej konsekwencje?**

To jedna z naczelných gwarancji jednostki w procesie karnym.

Skutkiem jej funkcjonowania w prawie polskim (ale nie tylko w polskim, ponieważ zasada domniemania niewinności jest jednym z podstawowych praw człowieka i gwarantowana jest także przez prawo międzynarodowe) jest fakt, że kluczową postacią w przebiegu postępowania staje się oskarżyciel. Spoczywa na nim ciężar dowodu w procesie karnym, co oznacza, że on musi udowodnić winę oskarżonemu. To oskarżyciel ma przekonać sąd, że oskarżony jest winny popełnienia zarzucanego mu czynu. Teoretycznie oskarżony ani jego obrońca nie mają obowiązku udowadniania czegokolwiek, choć mają oczywiście prawo do przedstawiania dowodów wskazujących na niewinność oskarżonego (np. alibi) lub wątpliwości co do jego winy. Domniemanie niewinności oznacza więc dla oskarżonego uwolnienie go od obowiązku udowodnienia swej niewinności (art. 74 § 1 k.p.k.). Wina oskarżonego powinna być badana w sposób obiektywny, niezależnie od obciążającego go materiału dowodowego oraz subiektywnego przekonania o winie. Nie jest również dopuszczalna odmowa przeprowadzenia jakiegoś dowodu na tej tylko podstawie, że dotychczas zebrane dowody wykazały przeciwność tezy, na prawdziwość której został powołany dowód. Zasada domniemania niewinności działa na korzyść oskarżonego, bowiem *nie dające się usunąć wątpliwości rozstrzyga się na korzyść oskarżonego (zasada in dubio pro reo).*

Z uwagi na domniemanie niewinności wyrok uniewinniający zapada nie tylko wówczas, gdy udowodniono, że oskarżony jest niewinny

(tak zwane uniewinnienie faktyczne), ale także i przede wszystkim wtedy, gdy nie udowodniono, że jest on winny zarzucanego czynu (tak zwane uniewinnienie prawne).

Z zasady domniemania niewinności wyproszono prawo oskarżonego do obrony.

Konsekwencje zasady domniemania niewinności określił również Sąd Najwyższy, który stwierdził, że „*obowiązek udowodnienia odnosić należy jednak tylko do ustaleń niekorzystnych dla oskarżonego, jako że on sam korzysta z domniemania niewinności (art. 5 § 1 k.p.k.), a nie dające się usunąć wątpliwości rozstrzyga się na jego korzyść (art. 5 § 2 k.p.k.). Ze względu na te zasady wydanie wyroku uniewinniającego jest konieczne zarówno wówczas, gdy wykazano niewinność oskarżonego, jak i wtedy – co chyba częściej ma miejsce – gdy nie udowodniono, że jest on winny popełnienia zarzucanego mu czynu przestępnego. W tym ostatnim wypadku wystarczy zatem, że twierdzenia oskarżonego, negujące tezy aktu oskarżenia, zostaną uprawdopodobnione. Wyrok uniewinniający musi jednak zapaść również i w takiej sytuacji, gdy wskazywana przez oskarżonego teza jest co prawda nieuprawdopodobniona, ale też nie zdolano udowodnić mu sprawstwa i winy. Należy podkreślić, że walor prawny uniewinnienia z różnych powodów jest taki sam, ponieważ polskie prawo karnoprosesowe nie przewiduje tzw. wyroków pośrednich, czyli pozostawiających daną osobę w stanie ciągłego podejrzenia (absolutio ab instantia).*” wyrok SN z dnia 28 marca 2008r., sygn. akt III KK 484/07, Biul. PK 2008/8/13.

„*Mysłą przewodnią w czasie tworzenia zasady domniemania niewinności było stworzenie takiej regulacji, która uwolniłaby oskarżonego od strachu przed samym postępowaniem karnym i pomogła w dążeniu do ujawnienia prawdy. Ferowanie wyroku i przesądzenie już na samym początku winy oskarżonego nigdy nie będzie powadziło do wydania sprawiedliwego orzeczenia, lecz do szykanowania oskarżonego. To natomiast powoduje w każdym człowieku stojącym przed sądem narastającą niepewność, że pomimo niepopelnienia przestępstwa może stać się w każdej chwili ofiarą systemu, który jest nastawiony przeciwko niemu. Zasada domniemania niewinności kształtuje zatem cały model postępowania karnego, którego zadaniem jest przede wszystkim wykrycie sprawcy przestępstwa i pociągnięcie go do odpowiedzialności karnej oraz ukształtowanie procesu karnego w taki sposób, aby osoba niewinna nie poniosła tej odpowiedzialności (art. 2 §1 pkt 1 k.p.k.). Gdyby domniemanie niewinności nie było respektowane, proces karny stałby się procesem inkwizycyjnym, nastawionym nie na dojdzie do prawdy, lecz na wymierzenie kary, niekoniecznie sprawcy przestępstwa. Postępowanie karne*

byłoby formą linczu na oskarżonym, przeciwko któremu skierowany byłby cały system stworzony do prowadzenia procesów karnych. (...) Bezspornie w aspekcie socjologicznym i kulturowym traktowanie człowieka jak niewinnego dopóki jego wina nie zostanie udowodniona prawomocnym wyrokiem jest stanem pożądanym. Zachodzi tu bowiem zgodność z moralnym przeświadczeniem, że człowiek zasługuje na humanitarne traktowanie jego osoby bez względu na to, w jakiej sytuacji życiowej się znalazł.”²

× Kiedy się zaczyna i kiedy się kończy obowiązywanie zasady domniemania niewinności?

Domniemanie niewinności formalnie zaczyna działać w momencie wszczęcia postępowania przeciwko konkretnej osobie, czyli w momencie postawienia jej zarzutów. Jeżeli natomiast uznamy jego szeroką interpretację, zakładającą, że oznacza domniemanie uczciwości obywatela, to trudno określić początek jego obowiązywania.

Domniemanie niewinności zostaje obalone dopiero przez prawomocny wyrok sądu stwierdzający winę oskarżonego (skazanie, warunkowe umorzenie), z tym że w razie uchylecia takiego orzeczenia w trybie kasacji lub wznowienia postępowania albo podjęcia postępowania warunkowo umorzonego, domniemanie to odżywa.

× To dlaczego zdarzają się pomyłki sądowe?

Pomyłka sądowa towarzyszy procesowi karnemu od samego początku. Wpisana jest w jego historię, tak jak błąd związany z ludzką naturą. Historia zna przypadki pomyłek sądowych – francuską aferę Dreyfusa czy budzący po dziś wątpliwości przypadek Rity Gorgonowej. Nie brakuje ich również we współczesnej historii wymiaru sprawiedliwości.

Niesłuszne skazania są jedną z form – niewątpliwie najdonioślejszą i o najdalej idących konsekwencjach – zjawiska, które nazywamy pomyłką sądową. Do innych należą przypadki niesłusznych uniewinnień, kiedy faktyczny sprawca zostaje uwolniony od odpowiedzialności, a także te, w których niesłusznie – przez zbyt długi czas, bądź w oparciu o niewystarczające podstawy – sąd stosuje tymczasowe aresztowanie. Warto podkreślić, że ten ostatni element należy do kontrowersyjnych, jednak dolegliwość związana ze stosowaniem tymczasowego aresztowania

uzasadnia zaliczenie przypadków jego niewłaściwego użycia do kategorii pomyłek sądowych. Każda pomyłka sądowa ma swą przyczynę, choć te przyczyny można klasyfikować rozmaicie. Mogą one zależeć od etapu postępowania. Często spotyka się pogląd, że przyczyny pomyłek mają najczęściej swoje źródło w postępowaniu przygotowawczym. Rzeczywiście – od dokładności i skrupulatności śledczych od pierwszych godzin po popełnieniu przestępstwa zależy powodzenie całego procesu i trafność wyroku. Z drugiej strony, należy pamiętać, że rozpoznające sprawę sądy ponoszą pełną odpowiedzialność za swoje orzeczenia, również te błędne. To sędziowie bowiem, dysponując szeroką władzą, jaką jest swobodna ocena dowodów, mają prawo do wydania każdego wyroku, który wydaje im się słuszny i uzasadniony.

Wśród przyczyn pomyłek sądowych wymienia się również **błędne rozpoznanie przez świadka i fałszywe zeznania świadków, fałszywe przyznanie się przez podejrzanego, błędy biegłych**. Wśród przyczyn, które mogą doprowadzić do wydania przez sąd błędnej decyzji, wskazuje się także **społeczną i medialną presję wywieraną na sąd, związaną z ocenkowaniem konkretnego rozwiązania sprawy**. Dotyczy to najczęściej spraw szczególnie bulwersujących opinię publiczną, która domaga się szybkiego i surowego skazania domniemanego sprawcy przestępstwa.

Według badań amerykańskich najczęstszą przyczyną pomyłek sądowych jest błędne rozpoznanie sprawcy przez świadka. W USA to przyczyna od 52% do 75% błędnych wyroków. Dzieje się tak, ponieważ jest to dowód o szczególnej pozycji i sile wśród innych dowodów. Wskazanie przez świadka sprawcy ma bowiem wyjątkową siłę psychologiczną. Należy jednak pamiętać o tym, że jest to dowód zawodny, tak jak pamięć świadka jest zawodna i często jest błędnie przeprowadzony.

W praktyce polskich sądów karnych dla zjawiska niesłusznych skazań ogromne znaczenie mają również pomawiające zaznania świadków oraz współoskarżonych.

Zeznania świadków wciąż stanowią jeden z podstawowych i najczęstszych dowodów w postępowaniach, nierzadko też wyroki oparte są wyłącznie na zeznaniach świadków.

Wymagające szczególnej wnikliwości w ocenie są zeznania świadków anonimowych (koronnych, incognito). Świadkowie koronni czerpią bowiem korzyści ze swojego statusu, a do jego uzyskania konieczne jest złożenie obciążających zeznań. Zagrożeniem są też nadużycia organów ścigania podczas przesłuchań. Pomówienia mogą stanowić pokusę do swoistego „handlu” zeznaniami i obietnicą bonifikat za oskarżenie innych osób.

Kolejną grupę spraw wymagających szczególnej wnikliwości i uwagi stanowią sprawy, gdzie

² A. Tęcza-Paciorek, *Zasada domniemania niewinności w polskim procesie karnym*, Warszawa 2012, s.52-54.

głównym dowodem są obciążające wyjaśnienia współsprawców przestępstwa. Niezależnie bowiem od ochrony prawnej przed pomówieniem (karnej oraz cywilnej) korzystają oni z prawa do obrony i nie mają obowiązku mówienia prawdy. Należy jednak pamiętać, że za każdy przypadek niesłusznego skazania odpowiada człowiek (sędzia, obrońca, prokurator), a nie sam dowód lub źródło dowodowe. To za sprawą błędu człowieka – sędziego, prokuratora czy obrońcy – polegającego na braku staranności, rutynowym i nieprofesjonalnym podejściu do wykonywanych czynności najczęściej dochodzi do niesłusznego skazania³.

Skala zjawiska pomyłek sądowych nie jest w Polsce znana.

W USA niesłuszne wyroki stanowią około 5% wszystkich orzeczeń.

× Co na to system?

Każdy model postępowania prawnego, w tym postępowania karnego, powinien przewidywać możliwość korekty błędu dokonanego przez sąd w toku procedowania, a zwłaszcza przy wydaniu przez niego wyroku. Środki zaskarżenia to wszelkie przewidziane w prawie karnym procesowym sposoby, przy pomocy których strona niezadowolona z rozstrzygnięcia może dążyć do jego zmiany lub uchylecia. Są to środki prawne, za pomocą których uprawniony ma możliwość wzruszenia zapadłej decyzji procesowej poprzez poddanie jej kontroli innego organu procesowego – może pozbawić ją mocy lub żądać kontroli innej niż decyzja czynności procesowej.⁴

Na gruncie polskiej procedury karnej do nadzwyczajnych środków zaskarżenia należą kasacja (przysługuje od prawomocnych orzeczeń) oraz wniosek o wznowienie postępowania karnego prawomocnie zakończonego. Przysługują one stronom procesowym, mogą być wnoszone także przez tzw. podmioty specjalne – Prokuratora Generalnego, Rzecznika Praw Obywatelskich, Rzecznika Praw Dziecka.

Zwyczajne środki zaskarżenia to apelacja i zażalenie – służą do kontroli nieprawomocnych orzeczeń (postanowień i wyroków). Ich celem jest uchylenie albo pozbawienie mocy prawnej orzeczenia.

3 Ł. Chojniak, Ł. Wiśniewski, *Przyczyny niesłusznych skazań w Polsce*, raport FOR

4 T. Nowak, S. Stachowiak, *Prawo karne procesowe – dynamika postępowania*, Bydgoszcz 1999, s. 133 i n.).

× Innocence Project

W odpowiedzi na problem pomyłek sądowych w USA powstała organizacja The Innocence Project, która działa na rzecz reformy wymiaru sprawiedliwości, podnoszenia świadomości społecznej oraz litygacji (czyli prowadzenia procesów) w sprawach, w których doszło do niesłusznego skazania. Jej celem jej wznawianie procesów karnych i oczyszczanie sprawców z zarzutów poprzez wykorzystanie badań DNA.

W wyniku działalności organizacji uniewinnionych zostało już 341 osób. Wiele z nich czekało na wykonanie kary śmierci. 114 rzeczywistych sprawców tych przestępstw zostało zatrzymanych i skazanych.

W czerwcu 2016 roku również w Europie została powołana organizacja European Innocence Network, która będzie zrzeszać organizacje z kilkunastu krajów. Jej celem ma być walka z przypadkami niesłusznych skazań i reforma krajowych systemów prawnych.

W Polsce od 1999 roku w ramach Helskiej Fundacji Praw Człowieka działa Klinika Prawa „Niewinność” zajmująca się sprawami, w których mogło dojść do niesłusznego skazania. Do Kliniki trafiają sprawy osób oskarżonych lub skazanych za poważne przestępstwa, które kwestionują swoją winę. Praca Kliniki polega na dogłębnej analizie wybranych spraw, w których mogło dojść do pomyłki sądowej bądź bezpodstawnego oskarżenia. Sprawy badane są również pod kątem ewentualnego naruszenia prawa do rzetelnego procesu.

II. Tematy do dyskusji

× Zasada domniemania niewinności a media. Czy media łamią tę zasadę?

Czy dramatyczne relacje prasowe, że np. zabójcą jest człowiek o inicjałach X.Y., są złamaniem zasady domniemania niewinności? W świetle prawa osoba ta jest niewinna do momentu wydania prawomocnego wyroku sądowego.

Z jednej strony problem ten jest regulowany przez prawo prasowe (zakazujące m. in. publikacji danych i wizerunku osób oskarżonych), z drugiej – media mają obowiązek rzetelnie informować społeczeństwo o codziennych wydarzeniach. Wszelkie rozterki medialne powinny jednak być rozstrzygane z zabezpieczeniem interesu osoby oskarżonej (podejrzanej).⁵

5 patrz też: Stanisław Waltoś, *Konstytucyjna zasada domniemania niewinności a środki masowego przekazu*, www.pan.poznan.pl/nauki/N_109_01_Waltos.pdf

× Czy w praktyce mamy udowadniać winę czy niewinność?

Według niektórych prawników w polskiej praktyce ponad zasadę domniemania niewinności przedkładana jest „zasada dużego prawdopodobieństwa popełnienia czynu”, która stanowi podstawę np. do tymczasowego aresztowania podejrzanego, niekiedy na podstawie samej tylko deklaracji prokuratora. W opinii publicznej powstaje przekonanie, że skoro sąd widzi podstawę do długotrwałego izolowania domnianego sprawy od społeczeństwa, to zapewne istnieją mocne dowody jego winy. Taka sytuacja przesunęła ciężar dowodowy nieco w stronę oskarżonego, który w poczuciu desperacji i drastycznym ograniczeniu jego praw zmuszony jest do udowadniania swojej niewinności.

× Czy system właściwie zabezpiecza przed niesłusznym skazaniem?

Prawo oferuje szereg instytucji mających na celu kontrolę orzeczeń wydawanych przez sądy. Warto jednak zadać sobie pytanie, czy mechanizmy te są wystarczające, czy państwo zapewnia równy dostęp do korzystania z nich i czy system pomocy prawnej z urzędu czyni te mechanizmy skutecznymi i realnymi. W wielu krajach, również europejskich (np. Norwegia, Wielka Brytania), istnieją instytucje specjalnie powołane w celu weryfikowania spraw prawomocnie zakończonych wyrokiem skazującym, w których pojawiają się wątpliwości co do słuszności wyroku. Instytucje te, w których zazwyczaj zasiadają wybitni prawnicy, podejmują się swoistej rewizji postępowania, która może zakończyć się skierowaniem do sądu (zazwyczaj najwyższego) wniosku o wznowienie postępowania w danej sprawie. W Polsce koncepcja powołania takiego organu pojawia się na razie jedynie podczas dyskusji albo konferencji.

III. Ciekawe linki i inne źródła

Kodeks postępowania karnego z 1997 r. (Dz.U. Nr 89, poz. 555 ze zm.)

L. Gardocki, Prawo Karne Podręcznik, CH Beck 2015

<http://www.innocenceproject.org>

<http://www.hfhrpol.waw.pl/niewinnosc>

Niesłuszne skazania i DNA. Ruch na rzecz reformy wymiaru sprawiedliwości w USA i na świecie. Wykład prof. Marka Godseya, <https://youtube/Mw2BnHcid3E>

Łukasz Chojniak, Łukasz Wiśniewski Raport FOR „Przyczyny niesłusznych skazań w Polsce”, www.for.pl

Stanisław Waltoś, Konstytucyjna zasada domniemania niewinności a środki masowego przekazu, www.pan.poznan.pl/nauki/N_109_01_Waltos.pdf

B. Słupska-Uczkiewicz, Zasada domniemania niewinności fundamentem rzetelnego procesu karnego, „Palestra” 2007, zeszyt 3-4, s. 123.

Sprawa Garycki przeciwko Polsce (skarga nr 14348/02) http://trybunal.gov.pl/uploads/media/Sprawa_Garycki_przeciwko_Polsce_skar-ga_nr_14348_02_z_dnia_6_lutego_2007_r._.pdf

opracowała Maria Ejchart-Dubois

prawniczka, od kilkunastu związana z Helsińską Fundacją Praw Człowieka, gdzie m. in. prowadziła program „Niewinność”. Prezeska Stowarzyszenia im. Profesora Zbigniewa Hołdy.